

RÁCZ I. PÉTER

Ajtók, átjárók

Neil Gaiman két regényéről

Neil Gaiman neve és művei nem ismeretlenek a magyar olvasóközönség előtt. Képregényei, rövidebb elbeszélései, regényei már a '90-es években elkezdtek beszivárogni a hazai könyvpiacra, majd az utóbbi időben az Agave Kiadó rövid intervallum alatt négy könyvét is megjelentette. De nézzük sorra, a teljesség igénye nélkül!

1990-ben a *Falomás* című képregénykötetben, mely a berlini fal leomlásának állított emléket, szerepelt Gaiman *A négy fal* című Dave McKeannel közösen készített alkotása (Interprint Kiadó). Ez a Dave McKean rendezte később Gaiman forgatókönyvéből a *Tükörálarc* című filmet (2006). 1997-ben a híres *Spawn* képregény 5. számában, a szintén híres Frank Miller (lásd *Sin City*) és Todd McFarlane társaságában olvashattuk/láthattuk a jövőre 50 éves szerzőnk munkáját. 1998-ban az akkor szépreményű Beneficium Kiadó a *Maleficium Hermeticum* antológiában jelenteti meg Gaiman sokat idézet novelláját, a *Hó, tükör, almákat*, mely később, 1999-ben a *Tükör és füst* című Gaiman-kötetben is szerepel, szintén a Beneficium Kiadó jóvoltából. Ahogy az ez évben megjelenő, Terry Pratchett-tel közösen elkövetett kiváló regény, a *Good Omens* magyar fordítása is: *Elveszett profécia* címmel. A *dark fantasy* ifjú mestere ugyanekkor egy *dark fantasy* antológiában is szerepel *Megint világvége* című elbeszéléssel (*Dagon árnyai*, Dark Pages, 1999). 2002-ben az *Átjáró* magazin 9. számában jelenik meg a *Góliát* című novella, 2003-ban pedig a nagyregény, az *Amerikai istenek* (Szukits Kiadó). 2005-ben ismét egy antológiabeli (*A hipertér vándorai*, Goblin Publishing) szereplés (*A smaragd szín vázlat*), 2007-ben pedig az újjáéledő *Galaktika* magazin közli *Hogyan beszéljessünk lányokkal* című novelláját (*Galaktika*, 2007. augusztus). 2007 nyarán barátjával, a filmrendező Guillermo del Toroval érkezik Budapestre kikapcsolódni – mármint csak Gaiman, del Toro a *Hellboy 2-t* forgatja. A nem hivatalos látogatás ellenére a rögtönzött budapesti dedikálás során akár órákig is sorban állhattunk a kígyózó embertömegben.

Innentől kezdve az Agave Kiadó veszi át a Gaiman-művek megjelentetését, kezdve 2007-ben a *Csillagpor* című regénnyel, majd folytatva a sort 2008-ban a *Sosehollal* és a *Törékeny holmik* címet viselő elbeszélés-gyűjteménnyel, valamint a kiadó antológiájában felbukkanó örkényi rövidségű címmel bíró *Én, Cthulhu avagy Mit keres egy magamfajta csápos arcú lény egy ilyen elsüllyedt városban (déli szélesség 47°9', nyugati hosszúság 126°43')?* Lovecraft előtt tisztelgő novellával (*Agave 100*). S (remélhetően nem) végül, idén a *Cora-*

line című meseregény is megjelent a magyarországi filmbemutató előtt nem sokkal.

A honi kiadások kapcsán még megemlíthető a *Beowulf* című animációs film, melyet Robert Zemeckis rendezett, a forgatókönyvet pedig Roger Avaryvel közösen Gaiman jegyzi (2007), valamint a képregény-szubkultúrában járatosak Sandman-ismerete, mely révén Gaiman anno először szerzett hírnevet magának.

Ezúttal két utóbb megjelent regényéről ejtenék pár szót: a *Sosehol* és a *Coraline* címűekről.

„nem tud teremteni. Csak átalakítani, kifordítani és elváltoztatni.” Sosehol

A regény Richard Mayhew megváltástörténete, mely szerkezetileg akár Apuleius *Aranyszamarától* is eredeztethető lenne. A beszélő nevű főhős éli teljesen együgyű életét, nem gondolkodik, nem alakítja tevőlegesen sorsát, egy mások által kitaposott úton haladva sodródik az árral. Aztán egyszer csak ki- és elévágódik egy ajtó, azaz egy Ajtó nevű kisasszony, és az élete teljesen megváltozik. Az eredetileg televíziós sorozatnak íródott forgatókönyv angol és amerikai regényváltozatából született regény – utólagos jelentéssel felruházhatóan – a World Trade Center épületében tisztázódott, és a szerzői utószó szerint az *Alice Csodaországban*, a *Narnia-könyvek* és az *Óz, a nagy varázsló* inspirálta, amelyek így vagy úgy meg is idéződnek a regény narratív struktúrájában, alakjaiban vagy jeleneteiben.

Mayhew a Lenti Londonba, „a csatornák, a mágia és a sötétség világába” kerül és merül, ahol Lady Ajtó kísérelődik, aki bosszút kiáltva keresi családjá gyilkosát. A szélhámos de Carabas márkival és a testőr Vadással kiegészülve vándorolnak a szöszerinti alvilágban, mely az általunk ismert brit főváros alatt jó pár lábbal található, s habár átjárásokkal bír, mégis jellegzetesen elhatárolt. (Egy hölgyismerős idén nyári egyhónapos London-élménye kapcsán mesélte, hogy a belvárosban szabadon grasszálnak a rókák és patkányhordák. A civilizált szemétre rászokó állatcsapatok városi jelenlétét kétkedve hallgattam: még hogy macska nagyságú patkányokat kell kerülgetni a világ egyik fővárosa közepén! Ugyanakkor, ha hihetünk a szemtanúknak, Gaiman regényeiben állandóan megjelenő hatalmas patkányok – e szerint – korántsem a képzelet szülöttei.)

Az alászállás szimbolikus aktusa az Ajtó nevet viselő alvilági nemes kisasszony képességéhez kötődik, aki képes a tér-idő falain nyílast ütni, amolyan féregjáratot, ami által szinte korlátlanul mászkál fent és lent között. Érdekes, hogy a regény folyamán milyen keveset él e lehetőségével, csak a kritikus pillanatokban használja erejét, ami jelentős energia-befektetéssel is jár számára.

Miután Richard Théseusként/Heraklézsként legyőzi a London alatti labirintus szörnyetegét, az óriási vadkant, s a luciferi álmokat ker-

2009. augusztus 10-én Montrealban, a világ egyik legnagyobb non-profit rendezvényén, a World Science Fiction Society-n (WFSF), röviden a WorldConon Neil Gaiman regénye, a *The Graveyard Book* kapta a fantasy és sci-fi zsáner legjobb műveinek kijáró egyik legrangosabb elismerést, a Hugo-díjat. Gaiman korábban 2002-ben az *Amerikai Istenekért* (legjobb regény), 2003-ban a *Coraline*-ért (legjobb képregény), 2004-ben pedig a „Smaragd zöld tanulmány” című elbeszéléseért (legjobb novella; in *Törékeny holmik*) már megkapta ezt az elismerést. A díjat Hugo Gernsbackról, az *Amazing Stories* című sci-fi magazin alapítójáról nevezték el.

gető Islington angyaltól is megszabadultak, elnyeri méltó jutalmát, és Dorothyként visszamehet a rémálmából álmai életébe, azaz a fenti világba, a szürke hétköznapiakba. Ám miután az átélt kalandok után nem találja helyét régi életében – a regény folytatását sem kizárva – ismét bebocsátást nyer a lenti világba.

Érdeemes összehasonlítani a *Mátrix* – Újratöltve metrójelenetét és a *Sosehol* kulcsjelenetét (egy ezüstkulcsot kell megszerezni), amikor Mayhew önmagával, önmaga alakmásaival viaskodva túllép addigi önmagán, gyakorlatilag újjászületik. (A regény 2002-es megjelenésű, a film egy évvel később jött ki, de a Wachowsky testvérek képregényimádata közismert.) De nem ez az egyetlen olyan idézet, ami a klasszikus regények vagy filmek, esetleg klasszikussá érett popkulturális alkotások regénybeli jelenvalóságát, újratöltődését igazolhatja. Sőt az ön-idézet sem ritka, elég csak az *Amerikai istenekből* arra a jelenetre gondolni, amikor Mr. Wednesday/Odin gyűlésre hívja az isteneket, akik egy pályaudvar hajléktalanjaiként lépnek át a valós világból egy dimenziókapun át az isteni szférába. És lám, del Toro *Hellboy 2*-jében is hasonló az „átmenet” a Troll-piacra. Bár Gaimant elsősorban *fantasy*, *dark fantasy* íróként jegyezték korábban, az *Amerikai isteneknek* kijáró díjeső után már kortárs szépíróként is számon tartják. A többféle műfajban tevékeny író folyamatosan „újraírja” kedvenc (akár saját) műveit, hol direkt, hol kevésbé nyílt módon. A horror elemek fellelhetősége Gaimannal, olyan szerzők nyomdokain haladva, mint Grimm, Andersen, Poe, Lovecraft, erőszakosságuk ellenére sem taszítóak, csak inkább a felnőtt olvasóközönség számára „fogyaszthatóak”.

A *Coraline* című regényben a gonosz banya az, aki „nem tud teremteni. Csak átalakítani, kifordítani és elváltoztatni”, de ez akár Gaiman egyik ars poétikájául is szolgálhatna – a „csak”-ot pedig mindenki ízlése szerint értelmezheti. Folyamatosan „ajtókat” nyit ki, tereket nyit egymásra, ahol korábban nem volt, vagy nem úgy volt kapcsolat több mű, műfaj, szereplő, karakter között, Gaiman akár egy mondaton belül is képes remekül megoldani a szövegátjárást. Erre egy egyszerű, de jól demonstráló példa a regény 199. oldaláról:

„A nő rászégezte gyönyörű szemét, és Lugosi Bélát utánozva mondta: – Én nem esz... curryt. Majd nevetett, Pazar, jókedvű nevetéssel, és Richard rádöbbsent, hogy milyen rég nem hallott nőt viccelni. [...] – Lamia. A Bársonyosok közé tartozom.”

Lamia persze vámpír, aki később le is csap a naiv Richardra, de az antik görög mitológia Keatsen és Poe-n keresztül Gaimannal önironikusan visszaíródik a vámpírmitológia ikonjához, a filmvászon legnagyobb vámpírjához. Később pedig, ugyancsak a komoly paródia gesztusával, a vezetőül szegődő Lamia megjegyzése a lamentáló Richard szavaira az, ami L. Frank Baum világhírű regényének próbatételes alapszituációjának újraírását explicitte teszi.

„Tudjuk, hogy veszélyes út lesz. El kell vinnünk a... az izét, amit szereztem... az angyalnak. És akkor ő mesél Ajtnónak a családjáról, nekem meg elmondja, hogy jutok haza.

Lamia vidáman nézett Vadászra: – És neked ad agyat, nekem meg szívet.” (204-205. o.)

Az ajtó metaforája mellett Gaiman eszköztára, a posztmodern szövegtechnikák és eljárások különleges mintázataként persze másként is leírható. Mielőtt erről szólnék, nyissunk meg egy másik könyvet, hogy – szándékunk szerint – egymásban szemléljük a két elbeszélést.

„A tükrökben sosem szabad megbízni.” Coraline

Gaiman rémesen vonzódik a mesékhez. A *Coraline* című kötete rémmelegény, amúgy a Grimmek és Andersen nyomdokain. Az sem véletlen, hogy a kötetajánló *blurbökben* a korábbi szerzőtárs, Terry Pratchett „a legjobb tündérmesék finom rettegése”-re utal, Philip Pullman pedig „csodálatosan furcsa és ijesztő” könyvnek tartja. A *dark fantasy* és a tündérmesék elemeit sajátos gaimani groteszkkal vegyítő alkotásból animációs film is készült, melyet idén márciusban mutattak be a magyar filmszínházak *Coraline és a titkos ajtó* címmel, s augusztusban megérkezett a DVD-változat is. A forgatókönyvet – a rendezést is magára vállaló – Henry Selick jegyzi, aki a Tim Burton-féle *Karácsonyi lidércnyomást (Nightmare before Christmas)* is rendezte 1993-ban.

Coraline egy kisiskolás lány – akinek a neve, amit sokan Caroline-nak értenek félre, a korall és a határ-, szegély-, körvonal jelentésű szavakat is magába rejti – szüleivel a tanévet megelőző hetekben új, öreg házba költözik, ahol furcsa kalandba keveredik. A lakás egyik ajtaja egy boszorka uralta hasonló lakásba nyílik. A Kékszakáll-mítoszt is megpendítő regény gonosz nőszemélye ráadásul Coraline anyukájának kiköpött mása, és örökre magához akarja csábítani a kislányt. A carrolli hagyományokat is megidéző történet a kislány küzdelmét meséli el, ahogy szüleiért és más, korábban át- és elcsábított gyermekek életéért harcol az egyre pókszerűbbé és ármányosabbá váló másik anyukával szemben. Ebben a küzdelemben persze akadnak segítőtársai is. A padlástérben lakó Bobo úr (Bobinski az angolban), valamikor cirkuszos, aki állandóan égerzenekarának ügyes-bajos dolgaival traktálja a kislányt, a földszinten lakó vénkisasszony páros, korábbi színművésznők, akik kutyákat tartanak, valamint egy nevenincs macska, aki szabadon átjár a világok között – tudjuk, a macskák különös lények. Pláne, ha erősen emlékeztetnek a Cheshire Catre. Alice alakja és történetei sokféle formában jelen vannak a *Coraline*-ban. A tükör, melyben a Másik Anya nem látszik az *Alice Tükrországban* is felidézi. De a kulturális áthallások a zenei irodalom bizonyos szegmensét is az olvasó fülébe varázsolják. A 80. oldalon olvasható a következő rész, a tükörajtó(!) mögött sötétben: „Ellopta a szívünket, ellopta a lelkünket, elvette az életünket, aztán itt hagyott, itt felejtett

minket a sötétben.” Ha nem is szó szerinti a megidézés, de alapjaiban a Metallica zenekar *One* című sikerdalának szövegét (és vele a két lábdob szaggatta zenei témát) érdemes feleleveníteni:

„Darkness Imprisoning Me	Landmine Has Taken My Sight
All That I See	Taken My Speech
Absolute Horror	Taken My Hearing
I Cannot Live	Taken My Arms
I Cannot Die	Taken My Legs
Trapped in Myself	Taken My Soul
Body My Holding Cell	Left Me with Life in Hell”

(Metallica: *One*, Hetfield/Ulrich)

A háború okozta tehetetlenné válás nélkül, de a teljes kiszolgáltatottság és bezártság érzete a *Coreline*-ban is kitüntetett fontosságú. Ugyanakkor ne feledjük el, hogy a sötét kis kamrában a banyának három korábbi áldozata is tengődik lélektelenül, mozgásképtelenül, közülük az egyik pedig mesebeli figura, egy pillangószárnyú lány (tündér?). Mindez a regény értelmezési lehetőségeit belsőlegessé is teheti, hiszen Coreline talán az egész Másik-kalandot kitalálhatta, az elméjéből hívhatta elő (mese a mesében). Az ilyen értelmezések és a tükör-szindrómán alapuló pszichológizáló jelentésadás azonban csupán egy árnyalata a párhuzamos világok lehetőségét taglalónak.

Gaiman szereplői afféle *slipperek*, akik a valóságos lét és az azt valamennyire torzító, de vissza is tükröző mesei, fantasztikus világ közti résekbe férkőznek be, mindig valamiféle társadalomkritikai attitűdöt ábrázolva. Mayhewnál a mindennapi robot, a hétköznapiság életellenes bűnnek minősül, amelyet csak egy teljes átváltozás, kalandokon és érzelmi hullámokon (Anesztézia, a patkányszavú lány elvesztése; Ajtó iránti érzelem) való átkelés, alámerülés válthat meg. Kafka K.-ja tévelyegne így Terry Gilliam világában. Coraline pedig a szülői hanyagság, nemtörődömség révén keveredik képzelt kalandokba, amelyek azonban nagyon is irányítottak és eleve jól végződöek, hiszen a Másik Anya elég rugalmas minden gonoszkodása ellenére. A fiktív valóságban aztán a rossz végleges elpusztítása végett újabb ajtót, nyílást kell találni, ilyen a regényben a feneketlen kút, ahová a karmos kéz aláhull.

A *dark fantasy* valóságra nyíló, valóságból táplálkozó műfaji kerete így Gaimannél, a kalandokon és a feszültségkeltésen túl, hatványozódik, kiteljesedik, bővül – szépirodalmi elfogadottsága, a társadalmi-kulturális elvárások megváltozásán kívül talán épp ezért is nőtt meg jelentősen.

Sardanapalus

